

Corinne A. A. Packer (1996): *The Right to Reproductive Choice: A Study in International Law*. Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Turku. 213 s.

Jokainen lapsen syntymä on ihme. UNDP:n, UNICEF'in ja Punaisen Ristin kansainväliset raportit vahvistavat tämän ajatuksen moninkertaisesti. Syntymä on käsittämätön ihme tässä maailmassa, jossa UNICEF'in arvioiden mukaan joka vuosi raskauksiin ja synnytyksiin kuolee 600 000 naista ja miljoonat syntyvät lapset jäävät aliravituiksi.

Kysymys lisääntymisoikeudesta on eräs maailmanlaajuisen kehityksen peruskysymyksiä. Tarve hillitä väestönkasvua, naisten oikeuksien toteuttaminen tai kehityksen perustekijöihin vaikuttaminen ovat nostaneet lisääntymisoikeudet yhdeksi keskustelluimmista aiheista myös kansainvälisillä areenoilla. Seksuaalisuus ja lisääntyminen ovat niin tiukasti kulttuuriseen ja uskonnolliseen perinteeseen sidottuja kysymyksiä, että vastakkainasettelut ovat jyrkkiä eri uskonto- ja kulttuuripiirien välillä. Naisten ja lasten oikeudet ovat jääneet syrjään, kun yllättävät liittolaiset ovat löytäneet toisensa niin abortti- kuin ehkäisykysymyksissäkin. Keskustelu oli vilkasta niin YK:n Kööpenhaminan sosiaalisen kehityksen huippukokouksessa, Kairon väestökokouksessa kuin erityisesti Pekingin IV naisten maailmankonferenssissa.

Kairon ja Pekingin kokousten loppuasiakirjoissa lisääntymisoikeudet sekä lisääntymisterveyden käsite nostettiin keskeiseksi väestöpolitiikan osaksi ja perusoikeudeksi ankan keskustelun jälkeen. Päätöslauselmissa lisääntymisterveys määritellään perusoikeudeksi, jotta yksilöt voivat hallita seksuaalisuuteensa ja lastenhankintaan liittyviä valintoja ja päätöksiä.

Lisääntymisoikeudet kulminoituvat naisten oikeuksien toteutumisessa. Kysymys onkin paljolti heidän oikeudestaan päättää seksuaalisuudestaan, lasten hankkimisesta sekä oikeudesta huolehtia omasta terveydes-

tään. Arvioiden mukaan joka kolmas kehitysmaiden nainen kärsii sairauksista, jotka liittyvät raskauksiin, synnytyksiin, aborttiin, HIV/AIDS:iin tai sukupuolitautteihin. Samoin tiedetään, että vähintään seitsemän vuotta koulutusta saavat naiset avioituvat keskimäärin viisi vuotta myöhemmin ja hankkivat 2–3 lasta vähemmän kuin vähemmän koulutusta saaneet. Oikeus koulutukseen, ravintoon ja terveyspalveluihin sekä mahdollisuus oman elämän hallintaan ovat erottamaton osa lisääntymisoikeutta.

Oikeus perheeseen, oikeus päättää lasten määrästä ja kasvatuksesta, on myös miesten oikeus. Vastuu ja oikeudet kuuluvat yhtäläisesti kummallekin sukupuolelle, vaikka naisen oikeuksien toteutumiseen on vielä pitempi matka kuin hänen miehisen kumppaninsa.

Åbo Akademin Ihmisoikeusinstituutti on julkaissut lisääntymisoikeudesta Corinne A. A. Packerin teoksen *The Right to Reproductive Choice*. Teoksen peruslähdekohtana on tutkia kansainvälisten ihmisoikeussopimusten takaamien lisääntymisoikeuksien toteuttamista. Kansainvälisten konferenssien päätöksiäkirjat on huomioitu oikeuksien kehityksen arvioinnissa sekä kansainvälisen yhteisön poliittisina tahdonilmauksina lisääntymisoikeuden suojaamiseksi.

Kansainvälinen oikeus ei takaa lisääntymisoikeutta *expressis verbis*. »Lisääntymisoikeus» -termillä ilmaistaan lyhyesti kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattua yhtäläistä oikeutta vapaasti ja vastuuntuntoisesti päättää lasten lukumäärästä ja syntymäajoista, sekä mahdollisuudesta tämän oikeuden harjoittamisen edellyttämään tietoon, opetukseen ja välineisiin (Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen 16(1)(e) artikla).

Packer jakaa lisääntymisoikeuden neljään perusoikeuteen, jotka taataan kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa: 1) oikeus perustaa perhe; 2) oikeus päättää lasten lukumäärästä ja oikeus kasvattaa lapset; 3) oikeus saada tietoa ja koulutusta perhesuunnitteluun; ja 4) oikeus perhesuunnittelun välineisiin.

Esimerkiksi YK:n kansalaisyhteisö ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa taataan avioliittoiässä oleville miehille ja naisille oikeus solmia avioliitto ja perustaa perhe (22(4) artikla). Perheen perustamisoikeus on kirjattu useisiin yleismaailmallisiin ja alueellisiin ihmisoikeussopimuksiin. Avioliitto ei sinällään ole perheen perustamisen edellytys, tosin monien valtioiden kansallinen lainsäädäntö edellyttää avioliittoa tuen ja suojan turvaamiseksi. Teollisuusmaiden teknologian kehitys on synnyttänyt uusia haasteita perheen perustamisoikeuden toteuttamiselle: hedelmättömyyden hoito, sikiön siirrot tai kohdunvuokraus muutamia esimerkkejä mainitaksemme. Perheen perustamisoikeuden takaaminen modernia teknologiaa hyväksi käyttämällä ei aseta valtioille velvollisuuksia tuottaa näitä palveluja perheenperustamisoikeuden turvaamiseksi.

Kansainvälisesti on olemassa valtava määrä esimerkkejä esteiden asettamisesta perheen perustamisoikeu-

delle. Muun muassa Kiinan hallitus esitti 1990-luvun alussa hyväksyttäväksi lakia, joka velvoittaa vammaisten tai synnynnäisesti sairaiden sikiöiden raskauksien keskeytyksiin ja estää vammaisten avioliitot. Kansainvälinen yhteisö reagoi lakiesitykseen voimakkaasti. Vammaisuus sinänsä ei saa olla este perheen perustamiselle, ja lakiesitys sisälsi puhtaasti rodunjalostukseen liittyviä elementtejä.

Perheen perustamisoikeuden toteuttamiseen liittyy kysymys HIV-tartunnan saaneiden oikeudesta synnyttää lapsi, mahdollisesta tartuntavaarasta huolimatta.

Lasten lukumäärä ja kasvatustapa ovat hyvin yksityinen asia, mutta kukaan ei tee näistä päätöksiä tyhjiössä vaan vastuullisena itselleen sekä yhteisölle. Oikeus lasten määrästä päättämiseen liittyy saumattomasti terveysoikeuksiin ja yksilön oikeuksiin päättää omasta elämästään.

Tyttöjen ja poikien mahdollisuudet syntyä maailmaan ovat epätasa-arvoiset: moderni teknologia on mahdollistanut sikiöiden sukupuolen tunnistamisen raskauden varhaisessa vaiheessa. Eräät kulttuuriset perinteet korostavat poikien merkitystä niin paljon, että tyttösiikiöiden raskaus keskeytetään. Kiinan yhden lapsen politiikka on jo nyt johtanut merkittävään määrälliseen eroon syntneiden poikien ja tyttöjen välillä.

Kairon kokouksen asiakirjoissa lisääntymisoikeuden toteutumisen kannalta nousi tärkeäksi kaksi kysymystä: vaatimus inhimillisestä väestöpolitiikasta sekä kysymys kannusteiden sekä pakotteiden käytöstä väestönkasvun ehkäisemiseksi. Väestönkasvun hillitseminen on johtanut yhä useammin pakkokeinojen käyttöön. Yksilöllisiä oikeuksia loukkaavat syvimmin pakkosterilisatiot, pakolliset raskauden keskeytykset sekä ehkäisymetelmien pakkokäytöt. Inhimillisen väestöpolitiikan tulisi mahdollistaa naisten oikeus päättää raskauden keskeytyksestä ja oikeus saada ammattitaitoista hoitoa raskauden keskeyttämiseksi. Laittomat ilman terveydenhuollon ammattilaisten apua suoritettut raskaudenkeskeytykset aiheuttavat miljoonille naisille terveysriskejä joka vuosi.

Lisääntymisoikeuksien törkeisiin rikkomuksiin kuuluvat naisten raiskaukset ja pakotetut raskaudet, joita on raportoitu kaikissa meneillään olevissa aseellisissa konflikteissa. Entisessä Jugoslaviassa naisten systemaattisia raiskauksia käytettiin sodankäyntimenetelmänä sekä etnisen puhdistuksen välineenä pakottamalla naiset synnyttämään raiskauksissa siitetyt lapset. Sekä Ruandan että Jugoslavian sotarikostuomioistuimissa raiskauksia pidetään törkeinä rikkomuksina humanitaarisen oikeuden säädöksiä vastaan.

Lisääntymisoikeuksien loukkaus voi luoda oikeuden myös turvapaikkaan. Kysymys on noussut esille kiinalaisten naisten hakiessa turvapaikkaoikeutta heidän jouduttuaan toisen lapsen takia vainotuksi omassa maassaan.

Oikeus päättää lasten lukumäärästä liittyy kiinteästi oikeuteen saada vapaasti tietää perhesuunnittelun mahdollisuuksista ja vaikutuksista omaan elämään. Kysy-

mys on myös oikeudesta terveyteen ja terveyskasvatukseen. Terveys- ja perhesuunnittelukasvatuksen merkitys on tärkeä myös nuorille ihmisille. Arvioiden mukaan 14-vuotiaista tytöistä 40% on ainakin kerran raskaana ennen kahdetakymmenettä ikävuottaan. Lasten oikeuksien vahvistaminen kansallisin toimin on yksi tapa välttää liian aikaisia raskauksia. Myös YK:n lasten oikeuksien komitea on ottanut tämän kannan arvioidessaan valtioiden raportteja lasten oikeuksien toteuttamisesta.

Perusajatus oikeudesta perhesuunnitteluun sisältää jokaisen oikeuden vapaasti harjoittaa sitä sekä suojella omaa sekä perheensä terveyttä. Tässä yhteydessä kysymys oikeudesta aborttiin on noussut ohi muiden. Kysymys on äärimmäisen keskeisestä oikeudesta: arviolta puolet alle 45-vuotiaiden naisten kuolemista kehityksissä on seurausta laittomista aborteista. Suomen kokemukset ovat osoittaneet, että riittävä terveysvalistus ja oikeus aborttiin ovat poistaneet abortin käytön ehkäisyvälineenä.

Oikeuksien valvonta edellyttää osallistumista. Packer luettelee ongelmia, joita liittyy erityisesti naisten syrjintää poistavan sopimuksen toteutumisen valvontaan. Valvonnan ongelmista vähäisin ei ole se, että sopimusvaltiot eivät toimita sopimuksen edellyttämiä raportteja naisten syrjintää käsittelevälle komitealle tai toimittavat ne sille myöhästyneenä. Naisten oikeuksien toteuttamiseen liittyy suuri määrä uskonnon ja eri kulttuuriperinteiden vahvistamia esteitä. Wienin 1993 ihmisoikeuskonferenssin loppuasiakirjassa kehoitetaan valtioita vahvistamaan naisten syrjintää poistavan sopimuksen täytäntöönpanoa sekä luopumaan sopimuksen ratifiointiin liittyvistä varaumista, mikäli ne estävät sopimuksen tavoitteiden toteuttamisen.

Packerin kirja lisääntymisoikeuksista on tervetullut perusteos kaikille, jotka ovat kiinnostuneita syrjinnän ehkäisemisestä ja tasa-arvon vahvistamisesta. Naisnäkökulma on koko ajan selkeästi esillä myös erityisryhmien oikeuksien tarkastelun yhteydessä (alaikäiset, vammaiset, HIV/AIDS-potilaat sekä mielenterveyspotilaat). Teoksen taulukot, asiahakemisto sekä liitteet lisäävät kirjan käyttökelpoisuutta. Kirja on hyvin kirjoitettu ja sopii myös niille, jotka eivät tunne kansainvälistä ihmisoikeusjärjestelmää mutta ovat kiinnostuneita oikeuksien sisällöstä ja toteutumisesta. Se on erityisen tärkeä niille, jotka ovat kiinnostuneita uuden syntymisen ihmeestä.

KRISTIINA KUMPULA